

Lakivaliokunnalle

HE 219/2024 vp, rikoslain muutoksia (ns. katujengit ym)

Hallituksen esitys on valmisteltu virkатыönä, siis ilman varsinaista työryhmävalmistelua. Pidän tätä puutteena, sillä kyse on monella tavalla periaatteellisesti merkittävistä uudistuksista, jotka olisivat yksittäisinäkin ansainneet normaalin lainvalmistelun. Työryhmävalmistelussa olisi pystytty toisella tavalla etsimään vaihtoehtoja ja tasapainoisempaa lähestymistapaa. On toki myönnettävä, että jos hallitusohjelmakirjaukset ovat lopputuloksiltaan olleet lainvalmistelun lähtökohtana, työryhmän toimeksianto olisi sinänsä jo sitonut sen työtä niin, ettei ehkä muuta olisi voitu edes esittää.

Esimerkiksi uuden yleisen rangaistuksen koventamisperusteen luominen siten, että se kohdennetaan ilmiöön, josta on kokemuksia myös muista maista, mutta josta ei ole vielä – eikä varmaan ole tulossakaan - mitään kansainvälistä sääntelyä eikä juuri tiedossa olevia kansallisiakaan sääntelyesimerkkejä, on sääntelyhaasteena huomattavan vaativa. Vertailutietoa muiden maiden lainsäädännöstä on esitetty varsin niukasti. Nyt näitä koventamisperusteita esitetään luotavaksi peräti kaksi erillistä.

Ei ole realistista ajatella, että virkатыönä laaditun HE-luonnoksen lausuntopalautekierros kompensoisi tämän puutteen ja toisi lainvalmisteluun riittävän asiantuntija- ja intressiryhmäpalautteen, jolla varmistetaan esitetyn lainuudistuksen järkevyys ja hyväksyttävyys. Lausuntokierros ajoittui vielä kesälomien aikaan (27.6.-14.8.), mikä ei ole voinut olla vaikuttamatta siihen, kuinka syvällisesti lausunnonantajat ovat voineet asiaan perehtyä.

Ei voi välttyä vaikutelmalta, että hallitusohjelmakirjaukset ovat todellisuudessa olleet ratkaisevia, ja seuraavat askelet ovat olleet pikemmin sen toimeenpanoa. Viisas ja tasapainoinen keskeisen rikosoikeudellisen sääntelyn kehittäminen vaatisi toisenlaista lähestymistapaa. Ainakaan moneen vuosikymmeneen ei kotimaista lainsäädäntöä ole valmisteltu näin tarkasti hallitusohjelmaan sitoen poliittisessa ohjauksessa. Ensimmäinen huoleni koskee siten rikosoikeudellisen lainsäädännön valmistelua ja sitä kulttuurin muutosta, jossa poliittisessa prosessissa määritellään ensin uudistuksen lopputulos, minkä jälkeen varsin ahtaissa rajoissa etsitään sääntelyn edellyttämät oikeudelliset muodot.

Toivoisin lakivaliokunnan kiinnittävän huomiota siihen, että *keskeisen rikosoikeudellisen lainsäädännön valmistelu* olisi riittävän laajapohjaista, perusteellista, lähtökohdiltaan avointa, tietoon perustuvaa ja että se toteutettaisiin sellaisin muodoin ja tavoin, jossa keskeinen olemassa oleva asiantuntemus saadaan valmisteluun mukaan. palaan lopussa vielä siihen, että kolmen osakokonaisuuden yhteisvaikutukseen ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Lisäksi olisi ollut otettava huomioon myös esitysten suhde aserikoksia koskevan sääntelyn esitettyyn uudistukseen (HE 204/2024 vp), jolla osin pyritään puuttumaan samaan ongelmakokonaisuuteen. Olen

lakivaliokunnan kuulemisessa esittänyt myös tuosta uudistuksesta kriittisiä huomautuksia erikseenkin.

Ns. katujengit

Hallituksen esityksen aivan keskeinen ajatus on, että niin sanottuun katujengirikollisuuteen puututaan säätämällä asiasta uusi koventamisperuste, jonka soveltaminen johtaisi tuntuvasti ankarampiin rangaistustuomioihin silloin, kun rikokset on tehty koventamisperusteen tarkoittamassa yhteydessä. Ilmiötasolla kyse olisi siitä, että halutaan tavoittaa osin nykyisen järjestäytyntä rikollisuutta (jatkossa: JR) koskevan vastaavan koventamisperusteen tarkoittamia tilanteita laajempi ja rikollisuutena vähemmän vakava, mutta kuitenkin haitallinen ilmiökenttä. Kyse olisi uuden lakitermin mukaan sellaisesta rikollisuudesta, jossa *rikollisjoukko* tekee rikoksia yleisellä paikalla vaikuttaen yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen, vaarantaen sivullisia ja heikentäen sivullisten turvallisuudentunnetta. Rikollisuuden ei edellytetä olevan vakavaa, toisin kuin järjestäytyneen rikollisuuden määritelmässä.

Jo edellä sanottu antaa viitteen siitä, kuinka hankalilla vesillä tässä ollaan. Itse ilmiön määrittely on hankalaa. Poliisi käyttää tämänkaltaista katujengin määritelmää, joka voi ollakin poliisitoiminnan kannalta hyödyllinen ja tarpeellinen, onhan poliisin yhtenä tehtävänä juuri yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen. On täysin toinen asia, onko tällainen määritelmä ylipäätään siirrettävissä rikosoikeuteen ja onko mielekästä ajatella, että uusi yleinen koventamisperuste on tähän oikea keino. Sellaista toimintaan osallistumista koskevaa kriminalisointia, josta JR:n osalta on säädetty, ei tässä yhteydessä esitetä.

Katujengi-termi viittaa yleisten määritelmien (esim. eurogang) mukaan varsin laajasti erilaisiin verrattain pysyviin, rikoksia tekeviin ja katuorientoituneisiin (nuorten) ryhmiin. Tämä lisäksi ryhmillä voi olla muita kuvaavia ominaisuuksia, kuten vakava rikollisuus. Sekä poliisin katujengimääritelmä että HE:n rikollisjoukkoa koskeva koventamisperuste tarkentuvat lähtökohtaisesti ryhmien jatkumon vakavampaan päähän. Ongelma on siinä, ettei varsin avoin koventamisperusteen muotoilu tätä selkeästi kerro. Näin esitetty sääntely voikin itse asiassa kohdentua volyymiltaan pääasiassa lievempään (ja yleisempään) rikollisuuteen. Poliisihan tarkentaakin katujengimääritelmänsä muilla katujengeille tyypillisillä piirteillä kuten ryhmien välisillä konflikteilla ja huumausainerikollisuudella (vastaaviin viitataan eurogang-määritelmässä termillä *descriptors*). Tällaista tarkennusta ei ole ehdotetussa koventamisperusteessa, jolloin se on tosiasiallisesti huomattavastikin poliisin tarkoittamaa ilmiötä laajempi.

Kirjallisuudessa ja lain esitöissä on korostettu tarvetta tulkita koventamisperusteita lainkäytössä ”varovasti”. On huomattavan vaikeaa korjata edellä sanottua ongelmaa tällaisella varovaisella tulkinnalla sen vuoksi, että rikollisjoukon määritelmä jää niin väljäksi. Ks. kysymyksestä Tapani – Tolvanen – Kemppinen, Rikosoikeus – rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano, 2022, s. 59. HE 44/2002 vp, s. 195, puhutaan suppeasta tulkinnasta. Asiasta on kuitenkin syytä lakivaliokunnan tässäkin yhteydessä muistuttaa.

*

Niin sanotut katujengit ovat varmasti tietyllä tapaa todellinen ilmiö, joskin voi sanoa, ettei sitä tunneta kovin hyvin. Kriminologisessa tutkimuksessa sitä on käsitelty, ja selvää on, että se eroaa olennaisesti esimerkiksi juuri JR-rikollisuudesta siinä, että laittoman taloudellisen hyödyn tavoittelu on toiminnassa vähäisemmässä roolissa. JR:n vastaisia toimia perustele erityisesti se, että järjestäytyminen tekee tällaisen rikollisuuden vaarallisemmaksi eli lisää rikoksentekijöiden potentiaalia. Järjestäytynyt rikollisryhmä on yhteenliittymä, joka toiminnassaan tähtää vakaviin rikoksiin ja niiden tuottamaan hyötyyn ja jonka lukuun niitä rikoksia tehdään. JR-koventamisperusta pyrkii kattamaan juuri tämän vaarallisuuden ydinsisällön. Yksittäiset rikokset, joita rikollisryhmän jäsenet tekevät, saattavat siten jäädä koventamisperusteen soveltamisperusteen ulkopuolelle.

Ohimenevien rikollisuusilmiöiden vuoksi ei tule luoda erityissääntelyä. Tällä erää on vielä epävarmaa, kuinka pysyvästi eräät rikollisuusilmiöt ovat asettuneet ja miten niihin viisaimmin reagoidaan. Kansainvälisestä vertailusta voimme havaita, ettei monessakaan vertailumaassa ole erillistä sääntelyä (etnisistä) katujengeistä, vaikka mahdollisesti tämäntyyppisten ilmiöiden ja ongelmien mittakaava voi olla Suomeen nähden moninkertainen. Suomen vahvuutena on vielä poliisin nauttima luottamus ja vahva kyky turvata katujen turvallisuutta.

Olennaista olisi välttää etnisten ryhmien ja niihin kuuluvien nuorten aikuisten leimaamista. Tämä on todettu esimerkiksi EUCPN verkoston suosituksissa. Vaikka ne koskevat erityisesti rikosten ennaltaehkäisyä, eivät samat näkökohdat ole merkityksettä rikosoikeuteen puolella. Kun puhutaan nuorista aikuisista, olennaista olisi välittömän katujen rauhoittamisen ohella rikoksista seuraavien rikosprosessien nopea eteneminen. Jos prosessi kestää vuosia, paljon on jo menetetty. Esityksessä viitataan EUCPN:n eurooppalaiseen lähestymistapaan, mutta se ei hengeltään silti sitä niinkään edusta. Eurooppalaiset suositukset ovat joka suhteessa **hyvin maltillisia**. Suosituksissa korostetaan tarvetta ymmärtää ilmiökenttää ja sovittaa eri toimenpiteet toisiinsa.

https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2206_Toolbox%20FR_LR.pdf

Katujengien rikollisuuden voi nähdä nuorisoriikollisuuden ja JR:n välimaille sijoittuvaksi ilmiöksi. Kuriositeettina voi mainita, että kun 1970-luvulla säädettiin rikoslaissa JR:ää koskeneesta koventamisperusteesta, lain esitöissä nimenomaan muistutettiin, ettei koventamisperustetta tule ulottaa nuorisojengeihin. Tuohonkin aikaan oli ainakin pääkaupunkiseudulla sellaisia nuorisojengejä, kuten kaupunginosajengejä, jotka saattoivat kahakoida keskenään ja jotka saatettiin kokea pelottaviksi. HE:ssakin korostetaan katujengiriikollisuuden JR:stä poikkeavia piirteitä, jotka muistattavat tietyllä tapaa nuorisoriikollisuutta: jengitoiminnalla haetaan elämyksellisyyttä ja merkityksellisyyttä, ja siinä sivussa myös rikoshyötyä. Ryhmien välisiin selvittelyihin voi liittyä vakavaakin väkivaltaa.

On hyväkin, ettei esityksessä puhuta säännöstasolla katujengeistä, koska se on jo terminä leimaava. Eurooppalaisena suosituksena olisi puhua **ongelmallisista nuorten ryhmistä** (*troublesome youth group*). On hyvä, että esityksessä erotetaan katujengit ja muu nuorten harjoittama katutoryöstely toisistaan, sillä kyse on eri ilmiöistä. Katujengit liittyvät etnisiin ryhmiin ja niissä toimii nuoria aikuisia. Poliisi arvioi tällaisia etnisiä katujengejä olevan tällä erää noin 10.

Aiemmassa lausunnolla olleessa säännösversiossa käytettiin termiä ”rikollisverkosto”. Se oli tietyllä tapaa terminä neutraali ja väljä, mutta myös hiukan epämääräinen. On myös vähintään jonkin verran epäselvää, kuinka hyvin se kuvasi tarkoitettua ilmiötä. Rikollisverkosto-termistä näkyy nyt luovutun ja sen tilalla on uusi termi, ”rikollisjoukko”. Nähdäkseni tämä termi ei ole kovin onnistunut, sillä se tuntuisi viittaavan siihen, että rikollisjoukon toiminnan tulisi olla joukkomittaista ja että kadulla

riehuisi iso joukko rikoksia tehtailevia henkilöitä. Rikollisjoukko terminä **dramatisoi ilmiötä liikaa** ja antaa ymmärtää, että kyse olisi alueellisesti ihmisiä terrorisoivasta joukosta. Tätä ei kuitenkaan todellisuudessa edellytetä. On oletettavaa, että todellisuudessa alueellisesti aktiivisissa jengeissä on kyse toiminnasta, jossa rikoksiin syyllystyminen on ainoastaan yksi piirre, eikä välttämättä edes hallitseva.

Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantaminen on tässä oletettua, se on ikään kuin oletuksena voimassa, kun rikos liittyy olennaisesti kadulla näkyvästi liikkuvan ryhmän toimintaan. Rikosoikeudessa on tapana puhua suojeltavista oikeushyvistä. Vahvinta suojaa saavat ja ansaitsevat keskeiset yksilön oikeushyvät, kuten henki ja terveys. Yleinen järjestys ja turvallisuus on suojelukohteena rikosoikeuden systematiikan kannalta jonkinlainen ”jäännösluokka” sellaisille rikostyypeille, jotka eivät itsessään ole kovin vaarallisia ja vahingollisia, mutta jotka on kuitenkin ollut tarpeen säätää rangaistaviksi. Rikoslain 17 luvun otsikkonakin on: rikokset yleistä järjestystä vastaan. Esimerkiksi laitonta naamioitumista koskeva säännös on tällainen. Kommandopipoinen henkilö julkisella paikalla herättää perustellusti suuressa yleisössä huolta siitä, että henkilöllä saattaa olla pahat aikomukset. Tästä syystä tuollainen toiminta on tarpeen säätää rangaistavaksi. Ei tarvitse mitenkään erikseen osoittaa yleisen järjestyksen vaarantumista, eikä se oikeastaan olisi edes mahdollista. Ymmärrämme intuitiivisesti, miksi emme halua tätä ilmiötä kaduillemme.

Järjestäytyneeseen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen on säädetty rangaistavaksi juuri rikoksena yleistä järjestystä vastaan, joskin tätä säännöstä sovelletaan varsin harvoin. JR-toiminta on siinä määrin vaarallista, että kriminalisointi on perusteltu. Katujengin yhteydessä tämä ei olisi mahdollinen tie, koska rikollisjoukolta ei edes edellytetä organisoitumista vakavien rikosten tekemistä varten.

HE:ssä katsotaan, että korotettu rangaistus olisi paikallaan kuitenkin myös tällaisesta luonteeltaan JR-toimintaa lievemmästä rikollisesta toiminnasta, jolla kuitenkin on sanotunlaisia vaikutuksia myös yksilötason oikeushyviin ja oikeuksiin samoin kuin siihen, että kaduilla voi oleskella ja liikkua turvallisesti. Vähättelettä sinänsä tätä ilmiötä ja sen mahdollisia todellisia vaikutuksia, erityinen rikosoikeudellinen puuttuminen tarkoituksessa suojata tällaista julkisen turvallisuuden moniaineksista kokonaisuutta on kriminalisointiperiaatteiden kannalta ongelmallista ja väistämättä myös rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta pulmallista. Juuri poliisitoiminta tai esimerkiksi kauppakeskusten järjestyksenvalvojien toiminta ovat reagointia tällaiseen välittömään häiritsevään ja lainvastaiseen käyttäytymiseen, kun taas rikosoikeudellinen puuttuminen liittyy siihen, että rikosprosessin avulla toteutetaan rikosvastuuta rangaistavaksi säädetyistä teoista ja laiminlyönneistä. Tässä tilanteessa itse rikos olisi normaali ja perinteinen, mutta asiayhteys liittynästä joukkomittaiseen ryhmätoimintaan toisi sen koventamisperusteen piiriin.

Sen sijaan, että asiaan lähdetään etsimään korjausta uudesta koventamisperusteesta, luontevampi tapa olisi ollut selvittää, mitkä nimenomaan ovat tässä merkityksellisiä rikostyyppisiä, ja jos lopulta ankaroittamista tarvitaan, harkita rajatun ankaroittamisperusteen lisäämistä säännökseen sen törkeää tekemuotoa koskevaan säännökseen. Arvioisin, että tällaista tarkastelua tulisi tehdä lähinnä varkauden, ryöstön ja pahoinpitelyn kohdalla. Näin toteutettuna olisi mahdollista reagoida ongelmaan asianmukaisesti ja rajatusti. Ainakin tietyllä tapaa Saksa on toteuttanut tätä sääntelytapaa. Katujengien arvellaan syyllytyvän myös huumausainerikoksiin, kuten huumausainekauppaan. HE s. 34 tällainen malli torjutaan niukoin perusteluin. Yhtenä vaihtoehtoisena tapana olisi voinut myös harkita Tanskan lainsäädännön mukaista koventamisperustetta, jossa väkivallan tulee perustua ryhmien jäsenten väliseen konfliktiin. Vaikuttaa siltä, että kotimaisessa lainvalmistelussa on päädytty hyvin laaja-alaisesti sovellettavaan koventamisperusteeseen, jolloin ikään kuin lähdetään siitä, ettei ole tarpeen kattaa ainoastaan se

ydinala, jota muualla on tavoiteltu, vaan laajempi kokonaisuus. Lainsäädännölliset täsmennykset olisivat olleet eduksi myös asiaa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta tarkasteltaessa.

On syytä palata vielä kysymykseen suojelutavoitteen epämääräisyydestä. Varmaankin esimerkiksi avoin huumeiden katukauppa aiheuttaa häiriötä ja huolta alueen asukkaiden piirissä, mutta samalla on muistettava että huumausainepolitiikkamme on hyvin ankaraa ja rajoittavaa, ja myyjien lisäksi myös ostajat syöllistyvät hallussapitorikokseen ja mahdollisesti käyttörikokseen. Huumausaineiden kauppaa harjoittavat monenlaiset toimijat ja kyse voi olla järjestäytyneen rikollisryhmän jäsenestä, mutta ei välttämättä. Monesti yhteys ryhmään jää osoittamatta, vaikka sellainen todellisuudessa olisikin. Huumausainerikoksissa ei ole eritelty yksityisessä paikassa tapahtuvaa rikollisuutta yleisellä paikalla tapahtuvasta.

Ihmiset vierastavat ja pelkäävät huumeiden käyttöä ja huumeiden käyttäjiä ja kauhistuvat puistoista ja yleisistä vessoista löytyviä käytettyjä neuloja. Silti ei ole mieltä ajatella huumepolitiikkaa tai humerikoksia koskevaa kriminaalipolitiikkaa toimina puolustaa ensisijaisesti ihmisten *turvallisuudentunnetta*, vaan tarvitaan aivan muita toimia. Olisi hyvin ongelmallista ajatella, että huumausainerikoksissa otettaisiin lähtökohdaksi reagointi huumeongelmasta koituvaan yleiseen turvattomuuteen. On tunnettua, että jos julkisella paikalla tapahtuvaan ilmiöön puututaan tiukasti, se ei välttämättä ratkea, vaan muuttaa muotoaan. Huumeongelmien luonne on todellinen ja se koskee suoraan monia ihmisiä. Mahdollinen katujengien harjoittama huumeakauppa on täysin kontrolloitavissa nykyäänöin ja uskoisin, että myös JR-perusteet sen suhteen helposti täyttyvät, jos katujengi harjoittaa laajamittaisempaa huumeiden kauppaa ja levittämistä.

Nyt esitetty ratkaisumalli, jossa siis luotaisiin uusi yleinen koventamisperuste, on siinä mielessä täysin avoin, ettei pohjarikosta ole lainkaan määritelty, jolloin periaatteessa jopa liikennerikos tai mikä tahansa muu julkisella paikalla toteutettava rikos voisi tulla sen piiriin. Hallituksen esityksestä ilmenee lähinnä lainsäätäjän tahto ottaa huomioon se vahingollisuus ja häiriö, joka tällaisesta rikollisuudesta on. Se on kuitenkin otettavissa huomioon jo ilman erillistä rikostyyppikohtaista ankaroittamisperustetta tai koventamisperustetta. On itse asiassa kyseenalaista, missä määrin uusi säännös asiasta edes edistää tällaista tavoitetta. Pidän suorastaan virheellisenä HE s. 17 esitettyä perustelua, että uusi säännös ”edistäisi lainsäädännön selkeyttä ja ennakoitavuutta”. Esitetty säännös on päinvastoin huomattavan epämääräinen ja tulkinnanvarainen ja luo uusia ongelmia, jotka eivät kovinkaan helposti ole ratkaistavissa esimerkiksi korkeimman oikeuden antamalla ennakkopäätöksillä.

Tulee muistaa, että yksinomaan JR-koventamisperusteen tulkinnan kysymykset ovat työllistäneet korkeinta oikeutta pitkään, ja tätä perustetta sovelletaan suhteellisen harvoin. Lisäksi se on huomattavasti selkeämpi ja täsmällisempi kuin nyt esitetty koventamisperuste. Kestää myös vuosia, ennen kuin tulkintoja selventävää oikeuskäytäntöä saadaan. Sinänsä jos käytetään niin sanottua ennakkopäätösvalitusta, KKO:n tulkintoja voidaan saada nopeutetusti.

Järjestäytyneen rikollisuuden määritelmä seuraa pitkälle Suomea sitovista ja rajat ylittävään rikosoikeusyhteistyöhön liittyvistä kansainvälisistä velvoitteista, kuten Palermion yleissopimuksesta ja EU:n JR-puitepäätöksestä. Rikollisjoukkoa koskevan oman koventamisperusteen luominen perustuisi puhtaasti kansalliseen harkintaan. Sen vuoksi se vaatisi tuekseen myös painavat perustelut. Katujengi-ilmiö on yleiseurooppalainen, ja olisi ollut eduksi selvittää ilmiön luonnetta, mittakaavaa ja sen kotimaista luonnetta tehtyä perusteellisemmin. On hyvin luultavaa, että muissakin maissa mahdollisista kriminalisoinneista keskustellaan, mutta sääntelyn puuttuminen voi kertoa myös siitä, että on erillissääntelyn luomista vastaan puhuvia seikkoja.

Käytännössä säännöksellä tarkoitetaan etnisiä jengejä, joiden toiminnassa esiintyy tietynlaista rikollisuutta. Samalla nämä kaduilla parveilevat jengit voivat uhata niin näkyvällä läsnäolollaan kuin rikollisella toiminnallaan kansalaisten turvallisuudentunnetta. Vasta esityksen sivulla 23 vilahtaa, että käytännössä kyse on ulkomaalaistaustaisista henkilöistä. Tähän kysymykseen ei kuitenkaan syvennytä enempää, koska todetaan, ettei säännösten soveltamisalaa ole rajattu mihinkään tiettyyn ryhmään, vaan se on yleinen. Pidän merkityksellisenä kuitenkin sitä, että kyse on erityisesti kohdennetusta toimesta, jonka kohteena ovat nuoret tai nuorehkot ulkomaalaistaustaiset henkilöt. Tällä seikalla on merkitystä myös sääntelyn hyväksyttävyyteen oikeudelliselta kannalta.

On ongelmallista kohdentaa erityistä repressiivistä rikosoikeutta tietoisesti tiettyyn väestöryhmään, maahanmuuttajiin, joka on vielä Suomessa haavoittuvassa asemassa rasmin ja syrjinnän kohteena. Tällaisessa tilanteessa tulisi korostaa yhteiskunnan reaktion viisautta ja välttämättömyyttä, ja ottaa huomioon harkitun kontrollin vaikutus laajemmin, myös siihen taustayhteisöön, josta ilmiö kumpuaa. Yhdenvertaisuuden ja syrjivyyden kysymykset ovat oikeudellisestikin merkityksellisiä rikosoikeudellisen sääntelyn hyväksyttävyyden kannalta.

Kysymystä on käsitelty yleisesti ja myös perustuslakivaliokunnan sekä lakivaliokunnan lausuntokäytännön valossa Sakari Melander artikkelissaan: Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa. Oikeus 2011 (40), 2, 175-198.

On olennaista, miten rikosoikeudellinen lainsäädäntö suhteutuu yhdenvertaisuuden edistämiseen. Melander mainitsee esimerkin yhdenvertaisuutta edistäneestä uudistuksesta: lähisuhteessa tehdyt lievät pahoinpitelyt saatettiin virallisen syytteen alaisiksi (RL 20:16, 1082/2010). Vaikka säännöstä ei perusteltu yhdenvertaisuusnäkökohdilla, selvää Melanderin mukaan oli, että säännöksen tarkoituksena oli suojata heikommassa asemassa olevaa ja korostaa lähisuhteissa tapahtuvien pahoinpitelyiden erityistä moitittavuutta. Nyt tarkasteltavana olevassa asiassa suhde on toisensuuntainen: sääntely kohdistuisi haavoittuvan vähemmistöryhmän piiristä oleviin tekijöihin. Tämän vuoksi esitetyn sääntelyn tarvetta ja oikeutusta tulisi lainsäätäjänkin tarkastella erityisen huolellisesti.

*

Rikosoikeuden järjestelmässä on keinoja ottaa rangaistuksen määräämisessä huomioon moitittavuutta lisääviä näkökohtia myös ilman, että sovelletaan nimenomaista säädettyä koventamisperustetta. Tämän vuoksi on mahdollista, että lähes samaan kuin esitettyyn lopputulokseen riittävän ankaran rangaistuksen määräämisestä voidaan päästä ilmankin erillissääntelyä. Olisi ollut tarpeen selvittää oikeuskäytäntöä siltä osin, onko tällaisen rikollisuuden erityispiirteet voitu ottaa huomioon, vai vaatisiko muutoksen toteuttaminen lainsäätäjän toimenpiteitä. - HE s. 17 esitetään uuden sääntelyn perusteena, että nimenomainen katujengejä koskeva koventamisperuste edistäisi toiminnan moitittavuuden huomioon ottamista rangaistuksen määräämisessä ja että se samalla edistäisi lainsäädännön selkeyttä ja ennakoitavuutta. On tulkinnanvaraista, voiko sanottua edistämistä odottaa, joskin uusi säännös ainakin kiinnittäisi tuomioistuinten huomion ilmiöön. Vastaavasti kuitenkin esitetyn säännöksen epämääräisyyden vuoksi ongelmat laillisuusperiaatteen kannalta ovat kuitenkin huomattavat. Sellainen sääntely ei voine edistää lainsäädännön ennakoitavuutta eikä selkeyttäkään. Tuomioistuinten vastuulle jäisi merkityssisällön antaminen koventamisperusteelle.

Koventamisperusteiden järjestelmä, joka meillä on sinänsä vielä selkeä ja hallittu kokonaisuus, on ylimalkaan tarpeen pitää yksinkertaisena ja ottaa siihen ainoastaan sellaiset selvät tyyppitilanteet, joissa moitearvostelu hyvin selkeästi osoittaa tavanomaiseen rikokseen verrattuna korkeampiasteista moitittavuutta.

Nykyisistä koventamisperusteista **uusimisperuste** (ja ehkä myös rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus) tarjoaisi varsin luontevan väylän puuttua jengien toimintaan, jos se on pitkäkestoista. Tuomioistuimet myös soveltavat uusimisperustetta säännönmukaisesti, toisin kuin muita koventamisperusteita. Jos jengien toimintaan liittyy järjestään rikollisuutta, tarjoaa uusimisperuste keinon puuttua uusintarikollisuuteen ilman, että uudella koventamisperusteella kohdistetaan toimia vain melko rajattuun väestöryhmään. Tämä tarkoittaisi, että ensimmäiselle kerralla katujengiyhteys otettaisiin huomioon *normaalin moitittavuusharkinnan* osana, mutta uusimisen jälkeen sovellettaisiin tätä koventamisperustetta. Luonnollisesti pätee, että uusimisperuste tulisi vaikuttamaan jatkossakin muiden perusteiden ohella, jos se soveltuu.

Koventamisperusteita sovelletaan uusimisperustetta lukuun ottamatta erittäin harvoin (Seuraamusjärjestelmä 2014, s. 77, tuoreempaa tilastotietoa ei saatavilla):

- Vuonna 2012 koventamisperusteista suunnitelmallisuutta sovellettiin 31 kertaa, liigoittumista 7 kertaa, palkkiota 2 kertaa, rasismia 17 kertaa ja uusimista 1738 kertaa.
- Huomioiden ehdotettujen koventamisperusteiden tulkinnalliset vaikeudet ja nykyisten koventamisperusteiden soveltamisen vähäiset määrät, todennäköistä on, ettei uusiakaan koventamisperusteita sovellettaisi kovin usein.
- Harvoin sovellettu säännös ei välttämättä ole ”turha”, mutta on ainakin melko epätodennäköistä, että uusilla koventamisperusteilla voitaisiin vaikuttaa merkittävästi rangaistuksiin.

Myös lainsäätäjä on perinteisesti katsonut, että koventamisperusteisiin tulisi suhtautua pidättyväisesti. Esimerkiksi rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevassa uudistuksessa (HE 44/2002 vp, s. 88) lainsäätäjän mukaan:

- ”Rangaistuksen käyttö ja rangaistusta koventavat seikat tulee voida perustella järkevin käytännön syin. Tätä voidaan edellyttää myös rangaistusta koventavilta motiiviperusteilta. Niiden on kyettävä todistamaan riittävän riidattomasti tekijän suuremmasta syyllisyydestä tai teon vaarallisuudesta.”
- Lieventämisperusteiden joukko on pyritty pitämään koventamisperusteita laajempaan (HE 44/2002 vp, s. 177 ja Tapio Lappi-Seppälä 2004, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus, Lakimies 3/2004, s. 422–450, s. 440). Tästä näkökulmasta koventamisperusteiden laajentaminen voi horjuttaa tasapainoa.
- Niin Suomessa kuin Ruotsissa on jo laajennettu koventamisperusteiden luetteloa, Ruotsissa Suomeakin enemmän; Suomessa sukupuolen lisääminen RL 6:5.1 4-kohtaan on ollut merkittävä muutos. Kummassakin maassa on korostettu tarvetta välttää koventamisperusteiden joukon liiallista laajenemista. Ks. vertailusta Andreas Anderberg, *Straffskärpningsgrunder i svensk och finsk rätt – särskilt om kön som försvårande omständighet*. JFT 5-6/2024, s. 411-429.

Esitettyä määritelmäsäännöstä ei voi pitää riittävän onnistuneena rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Sen soveltamisala jää epämääräiseksi, mitä vielä korostaa arvostuksenvaraisten piirteiden mukaantulo, jos ja kun tulee ottaa huomioon rikollisuuden vaikutus yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen.

Esitysluonnoksessa tuodaan esille se, että katujengien väliset väkivaltaiset konfliktit saattavat muodostua erityiseksi ongelmaksi ja että eskaloituvan väkivallan kierre saattaa olla nopea. Tämä varmasti sinänsä olisi syy puuttua ankarasti jengirikollisuuteen, mutta vaikka tämä ydin olisi perusteltu, ongelmana on, että sääntely ulottaisi koventamisperusteen soveltamisalan huomattavasti tätä laajemmalle, periaatteessa suurimpaan osaan näissä jengeissä tapahtuvaa rikollisuutta.

Yleisempänä huomiona esitän, että on tarpeen pitää erillään poliisitoiminta ja rikosoikeus. Järjestäytyneen rikollisuuden osalta poliisilla on ollut omia hallinnollisia ja poliisin tiedustelutoimintaa palvelevia määritelmiään, myös kansainvälisesti, sillä poliisitoiminnan näkökulmasta järjestäytyneen rikollisuuden oikeudellinen määritelmä voi olla epätarkoituksenmukainen ja liian suppea. Nyt vaikuttaa siltä, että otettaisiin jälleen mallia poliisitoiminnan tarpeista ja hallinnollisen poliisitoiminnan määritelmästä, vaikka ollaan luomassa pitkäkestoista ja pysyvää rikosoikeudellista sääntelyä, jos siihen tarvetta on. Samalla kuitenkin jätettäisiin tarkentamatta ja supistamatta koventamisperusteen alaa esimerkiksi ryhmien väliseen väkivaltaan, mikä sinänsä on mukana niin poliisin määritelmässä kuin ainakin kahdessa kansainvälisessä rikosoikeudellisessa sääntelyesimerkissä (osin Ruotsi; Tanska). Myös Saksassa jengirikollisuudesta on sääntelyä vain yksittäisen tai yksittäisten rikostyyppien kohdalla.

Kyse on suhteellisen uudesta rikollisuusilmiöstä, jonka pysyvyydestä ei ole vielä selkeää näyttöä. Rikosoikeutta ei tule käyttää epämääräisten tulevaisuusuhkien torjuntaan, vaan rajatusti ja hallitusti todellisiin rikollisuusilmiöihin reagointiin silloin, kun ei voida välttää aina viimesijaisten rikosoikeudellisten keinojen käyttöä.

Aikanaan myös JR-koventamisperusteen osalta oli tavanomaista, että rikosoikeudenkäynnissä kuultiin poliisia todistajana siitä, millainen rikollisryhmä oli kyseessä. Myös rikollisjoukon suhteen tulee kysymys siitä, miten tuotetaan näyttö siitä, että kyse on rikollisjoukon toiminnasta. Esimerkiksi henkilöt itse eivät välttämättä miellä kuuluvansa sellaiseen ryhmään eivätkä ehkä jaa poliisin tiedustelutietoon perustuvaa tulkintaa jengiominaisuudesta. Rikollisjoukon kohdalla voi arvella näitä ongelmia suuremmiksi kuin JR-asioissa.

On tunnettu tosiasia, että JR-koventamisperusteen selvittäminen ja näyttäminen on kohtalaisen vaikeaa, minkä vuoksi usein tuo näkökohta jää lopulta näyttämättä. Sen vuoksi on kysyttävä, onko sittenkin tässä kysymys myös korjauksen saamisesta juuri tähän ongelmaan: sen osoittaminen, että kyse on rikollisjoukosta, olisi jatkossa paljon helpompia kynnysten takana. Vaikka kriminaalipoliittisesti voisi jossain mielessä olla houkuttelevaa tehostaa JR:n vastaista toimintaan uudella väljemmällä koventamisperusteella, tätä kysymystä ei ole HE:n perusteluissa juuri käsitelty eikä sellaista julkilausuttua perusteta tai tavoitetta lausuttu. Erityisesti huumekaupassa tämä tilanne voisi olla useinkin esillä. Kontrollin kustannusten laskelmiinkin tällä olisi voisi olla merkittävääkin vaikutusta, sillä vakavamman JR-huumerikollisuuden puolella se, että tätä uutta koventamisperustetta sovellettaisiin, voisi vaikuttaa tuomittaviin vankeusvuosiin huomattavasti katujengi-teemaa enemmän. JR-toiminnan suhteen vaatimus yleisen järjestyksen ja turvallisuuden vaarantamisesta saattaa kyllä rajata esitetyn uuden säännöksen soveltamisalaa, mutta rajatapauksiakin esiintyy. Jos esimerkiksi jengiselvittelyssä on käytetty ampuma-asetta siten, että laukaus kuuluu julkiselle paikalle, täyttyykö koventamisperusteen vaarantamisvaatimus?

Katuturvallisuuden ylläpitäminen on poliisin tehtävä. Katujengien toimintaan puututaan parhaiten aivan normaalein tavoin valvoen järjestystä julkisilla paikoilla sekä tutkimalla jengien toiminnassa tehdyt rikokset ja määräämällä niistä asianmukaiset rangaistukset. On syytä olla maalaamatta sellaista uhkakuvaa, että ilman erillistä katujengien rikosoikeudellista sääntelyä yhteiskunta olisi

turvaton, eikä olisi keinoja puuttua niiden taholta tuleviin uhkiin. Aselainsäädännön erittäin tuntuja kiristyksiä koskevaa hallituksen esitystä käsitellään eduskunnassa rinnan tämän esityksen kanssa, vaikka se osin koskee samoja ilmiöitä.

Vielä tietynlaisena systematiikkaan liittyvänä seikkana on tarpeen mainita siitä, että on ongelmallista, jos eri koventamisperusteiden kesken luodaan epäselviä hierarkioita, kuten niin, että varsinainen järjestäytynyttä rikollisuutta koskeva koventamisperuste on ensisijainen ja korkean kynnyksen takana, mutta vaikutuksiltaan rangaistusta määrättäessä tuntuva, kun taas rikollisjoukon osana toiminta puolestaan laaja-alaisempi ja kriteeriltään väljempi ja toissijainen, mutta koventamisperusteena olennaisesti vähemmän rangaistuksen mittaamisessa vaikuttava. HE s. 19 mainitaan erityisesti siitä, että rikollisjoukon toimintaan liittyvä koventamisperuste eli sen mukaiset teot olisivat ”rangaistusarvoltaan lähtökohtaisesti jonkin verran vähäisempää”.

Tämä kirjaus on hämmäntävä ja epäselvä, sillä toki itse rikokset, joihin koventamisperustetta sovelletaan, olisivat jonkin verran lievempiä juuri sen vuoksi, että JR-koventamisperuste edellyttää vakavien rikosten tekemistä. Vai tarkoittaako huomautus sitä, että koventamisperusteen soveltamisen vaikutus tuomittavaan rangaistukseen olisi JR-perustetta vähäisempi? Jos näin on, tuodaan uudella tavalla koventamisperusteisiin sisäisiä soveltamiseroja. Kysymystä ei liene juuri oikeuskäytännössä sen paremmin kuin oikeuskirjallisuudessa käsitelty. Jos tarkoitetaan, että uuden mittaamisperusteen vaikutus rangaistuksen määräämisessä olisi tavallista vähäisempi, tämä muodostaan vielä uuden perusteen harkita, onko ylipäättään mielekästä toteuttaa uudistusta tällä tavalla. Rikosoikeuden rangaistuksen määräämistä koskevaa normistoa ei tulisi enää monimutkaistaa nykyisestään. HE s. 54 mainitaan, että JR-soveltamisperuste olisi ensisijainen ja rikollisjoukkoa koskeva toissijainen. Tämä suhde ei kuitenkaan ilmene esitetyn säännöksen tekstistä. Jos toissijaista koventamisperustetta ajatellaan lievempänä ja JR-perustetta täydentävänä, tämän tulisi ilmetä lakitekstistä.

HE:ssä perustellaan erillisen koventamisperusteen tarvetta sillä, että katujengirikollisuudessa yleisille paikoille sijoittuva tekotapa ikään kuin luo sellaisen lisäpunnuksen, jonka myötä tämä rikollisuus rinnastuu vahingollisuudeltaan ja vaarallisuudeltaan määritelmän täyttävään JR-rikollisuuteen. On kuitenkin epäselvää, kestääkö tämä ajatus tarkemman tarkastelun. Katujengitoimintaan varmasti tyypillisesti liittyy tällaista yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen kohdistuvaa haittaa, kun taas JR-toimivat pyrkivät toimimaan näkymättömästi. Vaarana on kuitenkin, että rinnastus ontuu sen vuoksi, että avaramman määritelmän piiriin tulee hyvin löyhiä yhteenliittymiä, joiden piirissä on tehty vähäisiä rikoksia. Tämän vuoksi tullaan kattaneeksi paljon enemmän kuin vain se kärki, jonka kattamisen tarpeeseen sääntely perustuu. Jatkovalmistelussa tulisi pohtia keinoja rajata määritelmää edelleen. Kiinnittää myös huomiota, että Ruotsin rikoskaressa (brottsbalk) omaksuttu sääntely on kaksiportainen; koventamisperuste täytyy ilmeisesti suhteellisen matalalla järjestäytyneisyys-kriteerillä, mutta lisäksi on erityisen koventava peruste, jossa edellytetään tietynlaista jengikonflikti-olosuhdetta. Juuri viime mainitussa on käsillä ammuskelun tms. aiheuttama yleisen turvallisuudentunteen heikentyminen. Asia on suppeasti, mutta hieman epätasaisesti esitelty esityksessä. Ks. HE s. 38 ylhäällä.

Tulee myös varmasti olemaan huomattavan hankalaa päättää siitä, keihin kaikkiin koventamisperustetta sovelletaan, jos katujengi liikkuu eri kokoonpanoissa ja jos myös rikoksiakin varsinaisesti tekee vain osa ryhmässä olevista henkilöistä. HE s. 50 selvennetään, milloin koventamisperustetta sovellettaisiin eli milloin rikos olisi rikollisjoukon toiminnan kannalta riittävän merkityksellinen, jotta sen katsotaan olevan osa rikollisjoukon toimintaa. On sinänsä erinomaista, että tätä on perusteluissa avattu tarkemmin. Silti voi kysyä, onko laillisuusperiaatteen kannalta riittävää, että näistä perusteista ei olisi laintasoista sääntelyä, ottaen huomioon sen, että sääntely on

muuten niin avointa. Rikoksen tulee olla HE:n mukaan tehty rikollisjoukon puolesta, hyväksi tai nimissä. Yksikin vaihtoehtoista riittää. Silloin rikos on tehty rikollisjoukon lukuun.

Jää silti ainakin itselleni hieman epäselväksi, mikä loppujen lopuksi on se tarkoitettu katujengi tai rikollisjoukko. Viittaako jengi esimerkiksi neljään kadulla liikkuvaan nuoreen, jotka ovat esimerkiksi harjoittaneet ryöstöjä tai muuta väkivaltaa julkisilla paikoilla, vai onko rikollisjoukko nimitys sille laajemmalle ryhmälle, johon kuuluu ehkä 30 etnistä nuorta, jotka vaihtelevin kokoonpanoin liikkuvat ryhmissä kaupungilla? JR-maailmassa on selvää, että tarkoitetaan laajempaa ryhmää, jonka toimintakokonaisuutta määrittää osin myös taloudelliset suhteet, kun vaikkapa huumekaupan taloutta pyöritetään koko ryhmän tasolla. Katujengissä toimintakokonaisuus voi olla selvästi väljempi, jolloin yksittäiset ryöstösaaliitkin ehkä päätyvät suoraan ryöstäjälle, ja saattaa olla, että osa mukanaolijoista on vain *hangaroundeja*, jotka eivät sinänsä kannusta näihin ryöstöihin mutta ovat pikemmin vain mukana, ehkä sattumalta ja vaillo omaa rikostaustaa. Jos katujengillä on selkeä identiteetti ja siihen kuulutaan ja siihen kuulumalla hyväksytään tiettyjä toimintatapoja, tämä ei ole niinkään ongelma. Mutta ilmeisesti katujengien määrittely perustuu pikemmin poliisin havaintoihin kuin ryhmän itsensä identifikaatioon, mikä tuo taas asiaan lisähaastetta. Liian laajasti sovellettu koventamisperuste voisi johtaa joskus tuomitun henkilön taholta voimakkaaseen epäoikeudenmukaisuuden tunteeseen, jos hän ei koe olleensa oikeasti toiminnassa mukana.

Tietyllä tapaa turvallisinta olisi soveltaa näissä tilanteissa selkeästi osallisuusoppia, jossa on vakiintuneita tulkintatapoja sen suhteen, milloin yhdessä toimivan ryhmän jäsenet ovat toimineet riittävällä tavalla yhdessä, jotta jokainen vastaa rikoksesta tekijänä, ja milloin on kyseessä lievemmin arvosteltava avunantajavastuu. Osallisuusoppiin tulee toki kohdistumaan paineita joka tapauksessa, koska rikosvastuu ja rikoksen syyksilukeminen ovat esikysymyksiä siihen nähden, sovelletaanko koventamisperustetta. Asiaa mutkistaa sekin HE:ssä (s. 50 alhaalla) mainittu, että rikoksen tekeminen yhteenliittymän tunnuksia ”hyväksi käyttäen voi olla merkki rikoksen tekemisestä joukon lukuun, mutta kyse voi olla myös rikoksentekijän omassa rikollisessa toiminnassa hyödynnettävästä tehosteesta.” Eikö vastaavalla logiikalla tulisi olla soveltamatta koventamisperustetta silloinkin, kun rikollisjoukon vaikkapa nelijäseninen ”alaryhmä” toimii kokonaan omaan lukuunsa? HE:n perusteluissa tuodaan esille, että koventamisperuste soveltuisi tietyn edellytyksin myös sellaisen henkilön rikokseen, jota ei pidetä ryhmän jäsenenä.

Rikollisjoukkoa koskevaa koventamisperustetta sovellettaisiin myös alaikäisen tekemään rikokseen. Tämä seikka on tuomioistuimille varmasti hankala, koska nuoruus tyypillisesti alentaa moitearvostelua ja nuoren voi olla myös vaikeaa tehdä itsenäisesti päätöksiä toiminnasta irtautumisesta. Jossain toisessa tapauksessa taas nuori voi itse olla johtaja ja alistaja, joka saa ryhmän toimimaan rikollisesti. Tuomioistuinten on osattava käyttää tapauskohtaista harkintaa. On myös huomattava, että alaikäisenä vankilaan joutuminen on vaarassa vaikuttaa henkilön tulevaisuuteen hyvin kielteisesti. Tästä syystä tätä on Suomessa yritetty välttää ja antaa etusija lastensuojelun toimenpiteille.

Katujengejä koskevalla esitetyllä koventamisperusteella on tiettyjä yhteyksiä myös samaan aikaan eduskunnan käsittelyssä olevaan aserikoksia koskevaan hallituksen esitykseen HE 204/2024 vp. Ampuma-aseen ja teräaseen pitämiseen yleisellä paikalla esitetään puututtavan erittäin ankarin keinoin hieman vastaavalla tavalla eli siitä syystä, että tällainen hallussapito vaarantaa yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Näitä uudistuksia perustellaan olennaisesti myös niin järjestäytyneen rikollisuuden kuin katujengien rikollisuuden muodostamalla uhalla. Pidän ongelmana sitä, että tällaisia uudistuksia, jotka kumpikin perustuvat hallitusohjelmakirjaukseen, viedään läpi erikseen, jolloin lainuudistusten keskinäissuhde jää helposti kunnolla arvioimatta. Tulisi välttää kahdenkertainen ankaroittaminen samalla perusteella. Eduskunnan olisi huolehdittava sanotusta

yhteensovittamisesta, joka voi vaatia sitä, että jostakin osauudistuksesta luovutaan. Palaan tähän vielä lausuntoni lopulla.

Alle rikosvastuukäisen yllyttäminen rikolliseen tekoon

Alaikäisen rikoksen välikappaleena käyttämiseen esitetään reagoitavaksi omalla erillisellä rangaistussäännöksellään, joka sijoitettaisiin rikoslain yleistä järjestystä koskevaan lukuun. On hieman epäselvää, mitä tällaisella erillisellä säännöksellä saataisiin aikaan, sillä alaikäistä yllyttävä henkilö tuomitaan jo valmiiksi alaikäisen tekemästä rikoksesta juuri välillistä tekemistä koskevien vakiintuneiden oppien mukaisesti. Jos haluttaisiin, että alaikäisen yllytys rikoksen tekemiseen olisi tavallista ankarammin rangaistavaa, tulisi mieluummin säätää asiasta erillinen koventamisperuste. Viime mainittukaan ratkaisu ei kuitenkaan ole ongelmaton, sillä lähellä rikosoikeudellista vastuukärajaa oleva lapsi ei kuitenkaan ole välttämättä täysin viaton uhri hänkään, vaan saattaa tehdä rikoksia jopa täysin tietoisesti. Hän on itsekin vahingonkorvausvastuussa rikosvahingoista ja häntä voi kohdata lastensuojelun toimia rikoksen johdosta.

Näkinsin, että tälläkään hetkellä ei ole varsinaista rangaistavuusaukkoa. Asiasta käytävä yhteiskunnallinen keskustelu lienee jo nostanut esille sen, että tällaisia asetelmia voi esiintyä, jolloin alaikäisten taustalla vaikuttaneiden henkilöiden roolia tulee selvittää ja saattaa heidät vastuuseen. Periaatteelliselta kannalta ei ole estettä sinänsä puuttua erityisesti tähän ilmiöön eikä esitetty ratkaisukaan ole mahdoton.

Nyt esitetty ratkaisu, jossa vastaaja tuomittaisiin sekä alaikäisen käyttämisestä välikappaleena että välillisen tekemisen opin mukaisesti siitä rikoksesta, jonka alaikäinen tekee, on kuitenkin jossain määrin keinotekoinen. Samassa menettelyssä nähtäisiin siis kaksi eri rikosta, joista tuomitaan yhteinen rangaistus. Selvää kuitenkin on, että näin säätämällä voitaisiin sinänsä osoittaa menettelyn erityistä moitittavuutta.

Tuomioistuimilla on mahdollisuus ottaa huomioon teon oikeudellisessa moitearvostelussa se, että tekijä saattanut alle 15-vuotiaan lapsen tekemään rikoksen tai rikoksia. Tällainen erityinen moitittavuus voidaan ottaa jo tällä hetkellä huomioon rikoslain 6 luvun yleisten rangaistuksen määräämistä koskevien periaatteiden mukaisesti.

Uusimmassa nuorisorikollisuuskyselyssä tarkasteltiin sitä, kuinka yleisesti 9.-luokkalaisilla nuorilla on kokemusta ilmiöstä. 3% nuorista oli tehnyt rikoksen alle 15-vuotiaana, koska yli 15-vuotias pyysi tai pakotti hänet tekemään rikoksen puolestaan.

Samoin 3% nuorista oli pyydetty tekemään rikoksia, koska hän oli alle 15-vuotias eikä siten rikosoikeudellisessa vastuussa teosta.

Vertailukohtana nuorista 25% on joskus varastanut kaupasta, 12% on osallistunut joskus tappeluun julkisella paikalla ja 8% on joskus pitänyt asetta mukana julkisella paikalla.

Sijaisrikollisuutta ei siis ainakaan vielä voida pitää erityisen yleisenä nuorten keskuudessa. Toki se painottunee nuoriin, joilla on muutenkin kohonnut riski päätyä rikoskierteeseen, mikä nostaa sen relevanssia.

Nöyryytysväkivalta

Nöyryyttämisen tulo osaksi rikosten tekotilanteita liittyy osin sosiaalisen median mukaantuloon. Rikoksen uhrin nöyryyttäminen lisää teon moitittavuutta. Nöyryyttäminen voidaan jo nykyisin ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa rikoksen moitittavuutta lisäävänä seikkana. HE:ssä on ansiokkaasti tarkasteltu nöyryyttäminen luonnotta oikeushyvänloukkauksena ja myös sitä, miten se nykyisin otetaan oikeuskäytännössä huomioon.

Ongelmat uuden koventamisperusteen luomisessa liittyvätkin lähinnä siihen, kyetäänkö riittävän täsmällisesti määrittelemään se, milloin koventamisperustetta tulisi soveltaa. Esimerkiksi rikosentekotilanteeseen voi liittyä uhrille nöyryyttäviä sanallisten ilmausten käyttöä, jos hänet halutaan näyttää toisten silmissä avuttomana, valtaan otettuna, vähempiarvoisena, ja jos vielä jaetaan tällaista kuvamateriaalia eteenpäin. Jos vaikkapa viiden henkilön ryhmä kohtelee rikoksen uhriksi valittua huonosti ja liittää siihen nöyryyttäviä elementtejä, voi tulla kysymyksiä, kehen tekijöistä koventamisperustetta tulisi soveltaa? Kuvaaminen ja kuvatun levittäminen voi olla osa toimintatapaa ja yhteistä suunnitelmaa, mutta se voi olla myös spontaania reagointia tilanteeseen, jossa rikos halutaan spontaanisti taltioda.

On sinänsä hyvä, että kynnys tämän erityisen koventamisperusteen soveltamiselle on asetettu korkealle, mikä tarkoittaa sitä, että luultavasti useimmin tilanteessa toteutuva nöyryytys-elementti jää otettavaksi huomioon rangaistuksen mittaamisessa normaalilla tavalla osana yleistä moitittavuusarviointia.

Vaikka nöyryytyselementit hyvinkin pystyttäisiin ottamaan huomioon ilman erillistä tätä koskevaa koventamisperustetta, pidän kuitenkin asianmukaisena sitä, että jos nöyryyttäminen on erityistä ja ylittää tietyn kynnyksen, sitä varten muodostetaan oma koventamisperusteensa. Näen, että erityisesti sosiaalisen median vuoksi nöyryytysrikosten merkitys on huomattavasti lisääntynyt, minkä vuoksi on perusteltua reagoida tähän nostamalla asia erikseen esille lain tasolla. On myös oletettavaa, että nämä ilmiöt eivät tule poistumaan, vaan ovat tulleet jäädäkseen. Toistan kuitenkin sen, että kysymys uuden rangaistuksen koventamisperusteen luomisesta on periaatteellisesti merkittävä rikoslainuudistus, joka olisi tarvinnut tuekseen laadukkaamman lainvalmistelun.

Pidän asianmukaisena sitä sinänsä poikkeuksellista ratkaisua, että koventamisperusteen soveltaminen sidotaan määrättyihin rikostyyppeihin eli rikoksiin henkeä ja terveyttä sekä vapautta vastaan. Näistä termi vapautteen kohdistuvat rikokset on käsitteenä jossain määrin epämääräinen, koska rikoslain sanottu luku on itsessään heterogeeninen sisältäen muun muassa pakottamisen, ihmiskaupparikokset, vainoamisen ja laittoman uhkauksen. Ryöstörikokset kuuluisivat soveltamisalaan, vaikka ryöstöstä säännellään muualla. Vapaus on myös käsitteenä monitulkintainen, koska se palautuu ainakin laajasti ymmärrettynä myös autonomiaan ja itsemääräämisoikeuteen, jolloin esimerkiksi seksuaalirikoksetkaan eivät olisi välttämättä tämän ulkopuolella. Vapauden merkityssisältö vaatisikin vielä täsmentämistä esitöissä.

Uusimmassa nuorisorikollisuuskyselyssä tarkasteltiin sitä, kuinka yleisesti 9.-luokkalaisilla nuorilla on kokemusta nöyryyttämisestä tai kiusaamisesta sisältäviistä videoista.

62% oli nähnyt sosiaalisessa mediassa videon vieraasta nuoresta. 22% oli nähnyt videon oman koulun oppilaasta. 4% oli itse joutunut kuvatuksi ja 3% oli itse kuvannut tällaisen videon.

Nuoret siis altistuvat tällaisille videoille hyvin yleisesti. Tämä kertonee materiaalin potentiaalisesti laajasta leviämisestä ja siten myös nöyryyttävyydestä. Sen sijaan kuvaaminen tai sen kohteeksi joutuminen ei ole kokemuksena yleisimmästä päästä.

Vertailukohtana varkauden kohteeksi on joskus joutunut 35%, pahoinpitelyn kohteeksi 25% ja ryöstön (väkivallan uhalla varastaminen) kohteeksi 8% nuorista.

*

Mitä tulee niin sanottuun katujengiproblematiikkaan, pidän ongelmana sitä, nyt samaan aihepiiriin puututaan käytännössä yhtä aikaa neljää eri reittiä, joista kolme on osa tätä esitystä ja niiden rinnalla on vielä aserikoslainsäädäntöä koskeva dramaattinen kiristys. Näiden uusien kiristysten yhteisvaikutusta ei ole arvioitu. On oletettavaa, että voi tulla esille tilanne, jossa sovellettaisiin yhdessä rikosjutussa jopa näitä kaikkia sääntelyitä. Tämä tulee lisäämään tuomioistuimille tulevien soveltamisongelmien vaikeusastetta ja vaikuttaa osin myös siihen, millaisia kustannuksia ja vaikutuksia omaksutuilla lainmuutoksilla tulee olemaan. Ei ole tavanomaista, että yhteen ilmiökenttään kohdennetaan näin moninkertaisia uudistuksia osana kahta uudistuskokonaisuutta. Kokonaisarviointi olisikin ollut tarpeellista ja olisi ollut tarpeen joka tapauksessa toteuttaa uudistukset vaiheittain ja niiden vaikutuksia seuraten.

Kiinnitän vielä huomiota siihen, että toteutuessaan esityksillä olisi yhdessä vaikutusta vankilukuun sitä lisäävästi. Arvio tästä vaikutuksesta on vuositasona 13-26 tuomittua vankeusvuotta, josta runsaat puolet suoritettaisiin vankeutena. Tämä ei kuulosta kovin suurelta lisäykseltä. Se tulee kuitenkin osaksi laajempaa samaan hallitusohjelmaan kirjattujen toimien kokonaisuutta, joilla vankilukua nostetaan tuntuvammin. Edellä mainitsin siitä, että jos rikollisjoukkoa koskevaa koventamisperustetta sovellettaisiin sellaisiin ryhmiin, jotka kuuluvat JR:n piiriin, mutta joihin tällä erää ei käytännössä päästä soveltamaan koventamisperustetta, uusi säännös voisi saada soveltamisalaa ja tulla tätä puutetta paikkaamaan. Silloin sääntelyn vaikutukset voisivat olla huomattavastikin ennakoitua suuremmat. JR-toiminnassa erityisesti huumekauppaa tapahtuu julkisilla paikoilla.

Vankeusvuosien lisäys kohdistuisi ainakin osin myös maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin, joita katujengiläiset suureksi osaksi ovat. Vankeinhoidossa tulisi varautua tämän ryhmän kasvuun ja tukea erityistoimin sen vastaista integroitumista yhteiskuntaan.

Ilman tällaisia toimia rikosoikeudellisen kontrollin lisääminen ei välttämättä toimi toivottuun suuntaan, vastaista rikollisuutta vähentävästi. Korostaisin itse poliisin aktiivista toimintaa katujengien haittojen kontrollissa ja yleisen turvallisuuden ylläpitämisessä ja erilaista moniammatillista ja järjestöjenkin toimintaa näiden nuorten miesten kanssa. Poliisin toiminta on nopeasti puuttuvaa ja poliisin tulee luoda suhteita myös tällaisiin ryhmiin ja siten hillitä niiden radikalisoitumista ja erkaantumista muusta yhteiskunnasta. Poliisilla on hyviä toimintatapoja niin nuorisorikollisuuden torjuntaan kuin jopa järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan. Viime mainituista esimerkiksi Exit-toiminta. Pitäisin mielekkäämpänä resursoida tätä muuta toimintaa kuin uskoa, että rikosoikeudellista kontrollia tuntuvasti lisäämällä voidaan saada helpotusta nykytilanteeseen. Olen huolissani myös sen suhteen, miten poliisin toiminnassa saataisiin vahvistettua sitä erityistä asiantuntemusta, jota tämä tehtäväkenttä edellyttää.

Kiinnitän huomiota myös siihen, että poliisin toiminnan kannalta sellainen rikosoikeudellisen sääntelyn kiristys, joka toteutetaan koventamisperusteen kautta, ei tuo oikeastaan mitään lisää rikostorjunnan kannalta. Se vaikuttaa ainoastaan rangaistuslajin valintaan rangaistuksen määrään.

*

HE:ssä esitetyt keinot eivät erityisesti uuden rikollisjoukkoja koskevan koventamisperusteen osalta ole soveltuvia ratkaisemaan niitä ongelmia, joihin niitä ratkaisuksi esitetään. Niihin liittyy merkittäviä ongelmia niin kriminaalipoliittisen perusteltavuuden kuin oikeudellisen hyväksyttävyyden näkökulmasta. Esitetyt huolet ovat niin vakavia, etteivät ne ole korjattavissa eduskuntakäsittelyssä nyt esillä olevan hallituksen esityksen pohjalta.

Siltä varalta, että eduskunta kuitenkin päättäisi hyväksyä kyseisen lakiesityksen, lakivaliokunnan tulisi edellyttää, että lain vaikutuksia aktiivisesti seurataan ja että varauduttaisiin lainsäädännön muutoksiin, jos kokemukset soveltamisesta vahvistavat huolet sääntelyn ongelmista.

Helsingissä, 25.2.2025

Kimmo Nuotio
rikosoikeuden professori, johtaja
Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto